

BOHUSLAV INDRA
SEVEROMORAVSKÉ
POVĚSTI A ZKAZKY

© Bohuslav Indra

© Ilustrace Anežka Kovalová, 2000

ISBN 978-8086438-37-5

BOHUSLAV INDRA
SEVEROMORAVSKÉ
POVĚSTI A ZKAZKY

NAKLADATELSTVÍ
veduta
ŠTÍTY

OD BUKOVÉ HORY K PRADĚDU

Staré severomoravské lidové ústní podání praví:

Za poslední veliké vojny vyhyne všechno lidstvo. Jenom kraj od Bukové hory k Pradědu zůstane válkou nedotčen. Hrůzy válečné litice i její následky: nemoce, bída a hlad přeženou se mimo tento kraj.

Od Bukové hory k Pradědu! Toť naše severomoravské Ho-
rácko.

Buková hora, opředená pověstmi, vypíná se do výše 958 m na rozmezí Čech a Moravy nedaleko Suchého Vrchu. Praděd vysoký 1490 m východně od Bukové pak na rozmezí Moravy a Slezska.

Kraj mezi nimi je krásný: „Zemský ráj to na pohled!“ Avšak opravdu: jen na pohled! Jinak je chudý, zejména ve vyšších polohách. Kamenná políčka rodí skoupě při veliké dřině. Hromadnice kamení po mezích, toť výmluvné pomníky této práce. Je to kraj, kde je „konec chleba a počátek kamení a vody.“

Jižní hranici severomoravského Horácka v údolí řeky Moravy tvoří obce Chromeč a Bludov, které jsou již částí oblasti hanácké. Horské obce zábřežska patří však nářečím do oblasti horácké, třebaže jsou jižněji hranice výše jmenované. Příroda je zde člověku macechou. Neskýtá většině obyvatelstva ani tolik, co potřebuje k nejnnutnějšímu uhájení života. Proto byli Horáci nuceni přivydělávat si na životní potřeby domácí výrobou kartáčů všeho druhu, obšíváním knoflíčků, tkalcovstvím, nebo

prací v továrnách. Také lesní plodiny poskytují v létě mnoha rodinám obživu. Sbírají je a prodávají je ve městech. Děti nemají zde povětšinou radostného mládí. Od útlého věku musely pomáhat rodičům při domácích pracích, které jim ničily zrak i zdraví. Boj o skývu chleba je veden již od dětství.

Má to nesporně velký vliv na ráz lidu. Povahově je například značný rozdíl mezi jihomoravskými Slováky a severomoravskými Horáky. Tam životností hýřící lid, snadno podléhající citovým dojmům, zde lid klidný, spíše rozumově, než citově založený, strážlivě uvažující s vyrovnanou životní filosofií.

Je i rozdíl mezi Horáky a sousedícími Hanáky. Pod pojmem Hanák se vybaví každému představa blahobytného sedláka, hrdého na svou kmenovou příslušnost s jeho: „Me sme me!“, klidného sice a rozšafného, dbalého však o pozemské blaho. Pod pojmem Horák se maně vybaví představa chudého chalupníka, čtenáře písma, skromného a nenáročného ve svých potřebách, jenž hloubá spíše o životních záhadách, než aby měl zájem o radosti zdejšího světa, které jsou mu povětšinou nedostupny.

Těžké životní podmínky v tomto, jinak přírodně krásném kraji severomoravského Horácka, působí značně i na jeho lidové umění slovesné.

Severomoravský Horák, toť živel epický oproti lyrickému Slovákovu a pragmatickému Hanákovu. Severomoravské Horácko je domovem balad, které se tam dodnes hojně uchovaly a zpívají. I mnoho starodávných zkazek, pověstí a pohádek se udržuje v lidové tradici severomoravské. Část jich předkládám touto sbírkou veřejnosti.

Také je příznačno i to, že mysl lidu horáckého je snadno přístupná pověrám i v dnešní době, jak dokazují mnohá vy-

pravování této sbírky. Zabočí-li lidová píseň nebo vypravování do veselejších námětů, je to spíše projevem sváteční pohody k osvětlení v šedi lopotného života, než typickým výrazem duše horáckého lidu. Že se však Horák také někdy rád zasměje, je nejlépe vidět ze šilperských historek.

Severomoravské Horácko je po stránce národopisné doposud velmi málo známo.

Příkazem doby je věnovat pozornost také tomuto kraji i lidu, který je dosud soustavně opomíjen, a přispět k tomu, aby národopisný obraz celé naší vlasti byl úplný, nezkresený a správný.

Zájem o něj bych rád vyvolal i touto knihou.

NA SEVEROMORAVSKÝCH PŘÁSTKÁCH

Za časů, kdy na severní Moravě nebylo ještě továren a nebylo tak snadno jako dnes si něco vydělat, všude se předlo. Nejvíce v zimě. V každé chalupě bylo několik kolovratů, přeslic s kuželem, trdlíc k tření lnu, vochliček k jeho česání a kolovrat „herman“ ku předení hrubé příze. Jakmile se v zimě poklidil dobytek, hned všichni sedli ku přádlu.

Děti dostaly za úkol smotat obyčejně čtvrt šteníku, což bylo asi patnáct pásem příze. Velká děvčata a mladší ženy se již na podzim umluvily, do které chalupy budou chodit na přástku. To znamenalo, že tam budou chodit každodenně večer, až do jara. Bylo samozřejmé, že celá dědina se scházela na jednom

místě. Ovšem mládež jinde a staří také jinde. Jinak se rozdílů nečinilo.

Svítilo se bukovými posvěty, které se ručně řezaly na tak zvané „hoblici.“ Posvět se zastrčil do svícnu a musel se každou chvíli opravovat, aby jasně svítil. To byla práce pro mládence, kteří se v ní střídali. Každé děvče doneslo z domu několik posvětů jako příspěvek na světlo.

Pod hořícím posvětlem stával škopíček s vodou, do kterého se ohořelý posvět odhazoval.

Do přástek chodili i chlapci, ale jen překážet. Zato bývalo s nimi vždy veselo. Setřásali děvčatům pazdeří s klína, zpívali, bavili přadleny a meškali je v práci. Při odchodu z přáستky každý hoch svou dívku doprovázel domů. Děvčata měla úkol napřístí do jara určité množství příze. Co napředla víc, to prodala a peníze za strženou přízi si schovávala na „Dlouhou noc,“ která se slavila na ukončení přástek a sice týden před Velikonocemi.

O „Dlouhé noci“ sešla se všechna děvčata, co chodila na přáстky, a každá donesla něco na zub. Chlapci zase donesli pití a tak konec přástek slavili jídlem, pitím, tancem a zpěvem v tom stavení, kam přadleny po celou zimu chodily.

Přespolní mládenci bývali velmi nevítanými hosty na přáстkách pro domácí chlapce. Také obyčejně hned napoprvé vyprovození byli z dědiny, nikterak však laskavě. Vždyť beztoho jenom přišli, aby přebrali domácím děvčata. Možná také, že přišli na tajný vzkaz místních dívek, ale ty se k tomu nepřiznaly, když vetřelce domácí chasa vedla s rámusem za dědinu.

V Jakubovicích chodilo na přáстky děvče uznaně ze všech nejhezčí a zároveň nejbohatší. Bylo však tuze pyšné a na domácí chlapce se ani nepodívalo. Leckterý chasník rád by se k ní nějak na přáстce dostal, ale ona všechny odbývala.

Jednou přišel do přásky cizí mládenec. Byl to chlapec jako jedle, pěkný a napařádný. Posadil se vedle pyšné Hany a ta ho neodbyla. Setřásal jí pazdeři s klína, upravoval len na kuželi a bavil ji po celý večer. Před koncem přásky ji požádal, aby mu dovolila vyprovodit ji domů. Hana zářila radostí. Avšak když se chystala k odchodu, spadla jí cívka na zem a jak se pro ni shýbla uviděla, že mládenec má koňská kopyta. Omdlela a ve zmatku, který nastal, mládenec zmizel, že nikdo ani nevěděl jak a kam.

Děvče to odstonalo a celou zimu strachem z domu nevyšlo.

Přásky, na nichž se spřádal len, náleží již minulosti. Kolovraty odpočívají někde na půdách, jestli si z nich už kluci neudělali hračky a nerozlámali je.

V Písařově ještě ženy chodí na přásky, jenomže místo spřádání lnu natahují kartáče. Natahovačkám tak lépe uběhne večer. Sdělí si novinky místní i okolní. Na přásky si bere každá tolik kořínků dřívěk a drátu do fěrtochu, kolik kartáčů chce za večer stáhnout. Bere s sebou i svůj poříz a formy. Jakmile splní svůj úkol, rozcházejí se domů.

Na těchto přáskách udržuje se velmi živý, přívětivý a milý duch. Shromážděné ženy zpívají starodávné písně a vypravují o starých časech, jak na ně pamatují, nebo o nich slyšely.

OHNIVÝ PES

Na cestě, vedoucí Hrubým lesem k Svatému vrchu, se zjevoval veliký černý pes, jemůž z očí a tlamy šlehal oheň. Každý večer třikrát po sobě děsně zařval a pak dlouho žalostně vyl. Šel-li po cestě nějaký opozdilý chodec, třikrát jej předhonił a nechtěl pustit dále.

Jeden nebojácný člověk z Jakubovic vracel se ze Svatého vrchu domů. Cestou se zastavil na Héduši (Hedeč u Králík) v hostinci pana Hépy a teprve v deset hodin si vzpomněl, že by mohl jít domů.

Hostinský i přítomní Němci jej varovali před psem. Že ho jistě roztrhá. Občan se však nedal zdržet. Byl hodně podnapilý a tak měl dosti kuráže. Cestou si dokonce zpíval. Když měl již přejít na Moravu, zaslechl najednou strašný řev a než se nadál, stál před ním pes, který ho nechtěl pustit dál. Byl celý černý, chundelatý a veliký jako jalovice. Z očí a nozder mu sršely jiskry, z tlamy visel ohnivý jazyk a šlehal plamen. Stál pořád přímo v cestě až se náš pocestný dopálil, zvedl hůl a psa uhodil.

Ten mu vyskočil na záda a chytil se prackami kolem krku. Chodec se polekal a dal se do utíkání. Cítil, že pes je těžší a těžší. Když již přeběhl jakubovické hranice, pes strašně zařval a skočil se zad dolů. Muž v divokém běhu se přihnal do Jakubovic. Doma zatloukl na dveře a omdlel. Druhý den byl mrtev.

Jakubovičtí dřevaři dělali v těch místech drva. Protože měli domů daleko, zůstali v dřevěné, narychlo zbudované boudě do rána. Pěkně povečeřeli, napili se, zakouřili si a smáli se v jistotě, že pes je tam jistě nenajde.

Bylo právě jedenáct hodin, když se ozval řev psa, který přiběhl k boudě a škrabal na dveře. V boudě bylo od ohně, který mu plápolal z očí a tlamy, tak světlo, že bylo možno číst. Ovšem na čtení si při tak zvláštním osvětlení nikdo ani nevzpomněl. Všichni se krčili v koutku, plni strachu, jestli pes dveře přece jenom nějak nevylomí. Pes řval a škrabal na dveře až do jedné hodiny. Pak se ztratil. Dřevaři už nespali celou noc.

V jedné chaloupce si jednou vykládali o záhadném psu při večeři. Okno bylo otevřeno. Žena, která o psu vykládala, podávala si právě knedlík do úst, když najednou jí někdo lžící i s knedlíkem vzal. Tak se polekala, že strachem nemohla delší dobu ze sebe slova vypravit. Ostatní se k ní obrátili a viděli na ní sice hrůzu, ale nemohli z ní vytáhnout, co se jí stalo. Tu se objevila v okně velká černá tlapa, která hodila lžící do jizby.

Teprve teď pochopili okolostojící, co se stalo. Do smíchu již pak nebylo nikomu.

Pes ten skutečně prý v Hrubém lese běhal.

I jinde se zjevoval černý pes.

Jednou, bylo to časně zrána, šli Franc Pavlů a Hanys Pověšilů do práce z Bohutína směrem ke Klášterci. Na hrázkách u Moravy zůstal Franc najednou pozadu. Hanys si toho ani nevšiml. Vesele si pískal a zpíval a nedíval se před sebe. Měsíček jasně svítil. Když přišel k Milovému obrázku, viděl, že proti němu jde černý, velký pes. Oči měl ohnivé, velké jako misky. Hanys se rychle obrátil a utíkal zpátky k Bohutínu. U Ptáčkové stodoly dohnal France, který tam už na něho čekal. Franc viděl toho psa už od mostu, proto pustil Hanyse napřed a dával pozor, co se bude dít. Jak viděl, že Hanys utíká zpátky, dal se na útěk také.

MŮRA

Víra v můru, kterak chodí v noci lidi dusit, byla na severní Moravě velmi rozšířena. Místy věří v to doposud. Můra sedne si prý člověku na prsa, dusí jej, a při tom mu krev vyssává. Postižený, i když nespí, je proti ní úplně bezmocný. Je tak slabý, že nemůže sebou ani hnout. Na koho můra chodí, vypadá velice špatně a slabostí se sotva drží na nohou. Dobře ví o tom, že můra jej trápí, a proto hledá odpomoc v různých lidových prostředcích.

Co je to můra? Je to lidská bytost, která za to nemůže, že je

můrou a také o tom někdy ani sama neví. Dítě, které se narodí s několika zuby, je předurčeno, že se stane můrou, až doroste. Aby se můrou nestalo dá se zamezit tím, že se zuby dítěti vytrhají. Můrou bývá obvykle žena. Na muže málo kdy padne podobné podezření. Taková podezřelá osoba ve dne pracuje a chová se jako ostatní lidé. Není nijak nápadná ani svým vzezřením, ani způsobem života. V noci však, když usne, odchází její duch z těla dusit lidi.

Lidových prostředků, radíciích, jak se zbavit můry, je velmi mnoho. Ovšem, že ne každý účinkuje ve všech případech. Pročež je nutno zkoušet jich víc, a to tak dlouho, až se přijde na ten pravý. Jeden z nich radí, aby se můře, když v noci přijde, něco slíbilo; například: „Přijď ráno, dám ti pecen chleba.“ V tom případě, uspokojena zmizí. Ráno přijde znovu, avšak není to již pouhý duch, nýbrž osoba, jejíž duch lidi v noci znepokojuje. Přijde pod nějakou záminkou do domu, například s nějakým dotazem, vzkazem a podobně. Vezme slíbený dar, který se jí musí položit na pravý roh stolu, jinak by jí pohrdla. Pak beze slova odejde a vícekrát se už v noci neobjeví.

Jiný prostředek, jak se zbavit můry je ten, že se napíše na dveře jizby svěcenou křídou jistá židovská značka, přes níž můra nepřejde. Jindy zase stačí, když napadený můrou se vzpamatuje a zvolá: „Můro, můro, můroucí, peklo horoucí, nemáš ke mně moci, ve dne ani v noci, dokud nesečteš hvězdičky na nebesích, trávu na louce a listí v lese.“

Můra se protáhne i klíčovou dírkou, nebo jinou sebemenší skulinkou a proto nemá smyslu chránit se proti ní uzamčením dveří. Nejlépe je zůstat při plném vědomí a když přijde, použít některého osvědčeného prostředku proti ní. V případě, že by byl člověk napaden ve spánku, hledět se rychle vzpamatovat.

Jeden hospodář, kterého chodila dusit můra, si umínil, že zůstane vzhůru a neusne, dokud můra nepřijde. Měl v úmyslu ji chytit. Když zase jednou můra přišla na něho v polospánku a začala ho dusit, vzpamatoval se, hmatal po sobě, ale nic nenašel. Jenom stéblo slámy na něm leželo. Přetrhnul je a ráno byla jedna žena v dědině mrtvá.

Tvrdí se, že můra zejména ráda saje dětem prsní bradavičky.

V Janoušově dva staří manželé seděli na posteli, když tu jeden muž, o němž šla pověst, že v noci chodí dusit lidi, vstrčil do dveří hlavu. Oba jej poznali. Za chvíli přišel na ně náhlý spánek, jemuž se nemohli ubránit. Ráno byli oba tak slabí, že sotva mohli vstát z postele.

I mezi starými pamětníky je spor o to, je-li můra, či není. Někteří, a zdají se to být lidé rozumní, tvrdí, že můry není. Vysvětlují, že tíha a tlačení v noci je od přejezení, kterému na venkově zejména v době zimní, v době zabíjaček, lidé slabší vůle snadno podlehnou.

OHNIVÝ MUŽ

U Štědrákové Lhoty od Černíkova a od „vazů“ létávali za dřívějších dob občas ohniví mužové, kterým se říkalo také „fajermóni.“ Obyčejně letěl jenom jeden, jindy bylo jich více; ba jsou ještě pamětníci, kteří dodnes ukazují místo, kde jich viděli letět za sebou i deset.

Ve stavení blízko Černíkova přebýval chudý podruh. Živil se všemi pracemi, i do hodinářství se pouštěl. Byl velmi zlobivý, a když ho posedla jeho horká krev, nedovedl se ovládnout, po-

pustil uzdu své zlosti a nadával, až poslouchajícím vlasy hrůzou na hlavě vstávaly.

Jednou večer chodila dědinou „varta“. Rozveselení to chasníci chodili po vesnici, zpívali a nakukovali sousedům do oken. Dostali se až k podruhově oknu. Zastavili se a nahlédli dovnitř. Spatřili tam podruha u rozdělaných hodinek, jak sestavuje kolečka do sebe a při tom pustě nadává a kleje. Zaklepali mu na okno, odběhli kousek a skryli se, aby viděli, co bude podruh dělat.

Dopálený podruh vyběhl s hrubým klením ven. Hned u dveří však uvázly mu nadávky v hrdle a zůstal stát jako by byl z kamene. Od „vazů“ letěl právě k němu ohnivý muž, jenž za sebou vlekl dlouhý, ohnivý ohon a byl celý omotán ohnivým závojem. Oblétl hodináře, který bez ducha padl k zemi a vzpamatoval se teprve tehdy, když ho „varta“ odnesla do světnice a uložila do postele.

Od té doby zanechal klení a nadávání. Stal se málomluvným, řádným a bohabojným občanem.

Jiná příhoda se stala jednomu sedlákovi z Jakubovic, když šel domů z Janoušova. Uviděv u sochy svaté Trojice fajermóna, zapísl na něho, a když fajermón přišel, požádal ho, aby ho zavedl domů, ježto byla hustá mlha a tma. Fajermón sedlákovi vyhověl a chůzí osvětloval mu cestu. Dostali se šťastně ke statku a tu sedlák bera už za kliku u brány, obrátil se ještě k fajermónovi a místo, aby mu poděkoval zvolal: „Včil mně možeš vlist na záda.“ Než ani to nedořekl a už se setmělo tak, že nebylo na krok vidět. Fajermón beze stopy zmizel a sedlák, který již byl u domova, a jak myslel v bezpečí, počal bloudit a bloudil až do rána. Když se rozednilo, poznal, že je „na Lhotkách“, vzdálen o více než půl hodiny od svého statku.

Starí pamětníci z Bohutína vypravují, že fajermón lítal po mezích „na dílečkách“ u Zbové. Vypadal jakoby letící hořící snop.

O fajermónech či, jak se též říká, ohnivých mužích, se uchovaly zkazky téměř v každé dědině severomoravské.

Fajermón chodil po mezích hlavně za letních večerů. Kdo se na poli opozdil, nebo v noci si vyšel do polí, obyčejně se s ním setkal.

Fajermónem se prý stal ten člověk, který za života vykopával mezníky a sázel je do pole sousedova, aby tím získal kus půdy, anebo, kdo házel kamení ze svého pole na cizí. Neměl pak po smrti pokoje a musel za trest obcházet po mezích. Fajermóna se lidé nebáli, jako jiných strašidel, spíše jej litovali. Každý kdo řekl: „Bože, smiluj se nad ním“, zkrátil mu prý trest o jeden rok.

Dva chalupníci z Hartíkova jeli do Rudy pro zelí. Na zpáteční cestě u lesa Žďáru na pustém kopci mezi poli potrhaly se kravám postraňky. Museli s kravami od vozu. Jeden z nich žertem zavolal: „Fajermóne, hlídej nám to“. Když ušli kus cesty, ohlédli se k vozu a viděli, že fajermón obchází kolem vozu a hlídá.

Avšak hlídal asi špatně, neboť když si ráno přijeli pro vůz, tak se už s ním neshledali.

Kdo jde od Písařova k Bušínu, musí jít kolem velikého lesa zvaného „Láze“. Dnes se jde po pohodlné říšské silnici, dříve však tudy vedla jen vozová cesta. Kdysi za hluboké noci jel po té cestě forman s párem koní. Na jednom místě bylo velké bahniště. Poněvadž byla hustá tma, neviděl forman ani krok před sebe. Najednou cítí, že koně nemohou z místa. Pobízí je, avšak vůz sjel do bahniska a koně s vozem do něho zapadali hlouběji a hlouběji. Forman začal volat o pomoc, ale jenom ozvěna

mu odpovídala. Tu se znenadání objevil před ním fajermón a vytáhl vůz z bahniska. Forman, který myslel, že už mu není pomoci, byl touto nenadálou pomocí radostně překvapen a pln vděčnosti poděkoval fajermónovi: „Pán Bůh zaplať na stokrát.“ Fajermón mu zarmouceně odpověděl: „Kdybys byl řekl na tisíckrát mohl jsem už být vysvobozen.“ Na to s velkým lomozem odletěl do Lázů. Forman, celý strachem bledý, pohnal koně a ujížděl z těchto míst.

Podle tradice z Písařova fajermoni škodí těm sedlákům, kteří uorávají meze svému sousedu. Kdo úmyslně přeoře pole za hranice svého majetku, dostává se do moci fajermónů a je stíhán nehodami.

